

**GWALT** (1311) sb m

a pochylone (w tym 10 r. błędne znakowanie; MurzHist -a- : -ã- (4 : 1)).

sg N gwałt (101). ◇ G gwałtu (129), gwałta (1); -u : -a ActReg (2 : 1). ◇ D gwałtowi (9), gwałtu (1) OrzList. ◇ A gwałt (251). ◇ I gwałtem (705); -em (89), -(e)m (616). ◇ L gwałcie (31). ◇ pl N gwałty (9). ◇ G gwałtów (30); -ów (12), -(o)w (18). ◇ D gwałt(o)m (4). ◇ A gwałty (29). ◇ I gwałty (6). ◇ L gwałćciéch (4) GórnRozm, SarnStat (3), gwałt(a)ch (1) ActReg; -éch (3), -(e)ch (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XIX w.

1. *Przestępstwo, przemoc, napaść (przeważnie dokonane bezprawnie); violentia Mącz, Calag, Calep, Cn; vis Mącz, Calag, Cn; insolentia, superbia BartBydż; perfidia Mącz; oppressio Cn (1070)* : Iakom ya przesch czeladz swoyą pyaczy zagonow dwoma pluzyczoma gwalcze ZapWar 1527 nr 2349, 1503 nr 1950, 1527 nr 2378, nr 2394, nr 2395, 1550 nr 2665; Item Cząłtokrocż łzye przigadza nayałdi gwalthrowne bywacz łobv łtron tho yełth zwalach do podolya a spodolya do valach przetho kto by kolwyek na tim gwalczye bil yąnth then ma bicż łczyąnt MetrKor 40/821, 34/135v [2 r.], 40/820, 821 [2 r.]; tzołmy kolwiek vczinili: vćiniliłmy broniątż łie gwałtowi ForCnR Ev; TarDuch Cv; BartBydż 75; łłvłznye ye<sup>80</sup> Krolyewłka M. nyema przecz wdzyecznye przyimowacz tich gwalthrow. ktore naymyenyv ye<sup>80</sup> Krolyewłkyey M. łtali S woloch. LibLeg 11/139v, 11/152v; MurzHist E; GliczKsiąż H4; Wyrwi mie Páne od człowieká złego/ Y też od meżá gwałtu prágnącego LubPs ee2, N6 marg, Rv, R4; Abowiem przytrafia łye wiele przygod y gwałtow w Miełćiech / ktoreby wedle Przywileiow mogły być łłufznie hámowane GroicPorz kv, a2v, k; RejWiz 173 [3 r.]; Przepułłczę ná cię złe rzeczy [...] ná łpułthoffenie domow twoich od gwałtu/ od łmierći/ y łlawy mocy twoiey. Leop 4.Esdr 15/49; Gdy vbogi páná pozowie o iáki gwałt/ tedy pan ma łię odwiełć łwiádkki UstPraw H4, Bv [8 r.], B2; Egipt przyidzie w łpułtołzenie/ á Idumea w łtráłzná pułthynią dla gwałtu ktory czynili nád łyny Iudłkimi BibRadz Ioel 3/19; Ten to Alexender Henryká Cełárzá o gwałty kołcielne kłáł BielKron 177; trwał ten gwałt cáły dzyeń áż do zamirzku/ gdzye było wiele żydow pobitych BielKron 385, 196v, 324, 418v [2 r.], 457v; A perfidia tutus, Tutus a vi, Bełpieczny od gwałtu. Mącz 468a, 77c, 499b; Sąđ z Królem trudny/ Gwałt niebełpieczny OrzQuin S2v; Prot D3v; RejAp 153v; GórnDworz Gg3v; RejPos 252; BiałKaz H3v; y prołłł ich nieborak o pomoc/ żeby go záchowáli/ á od gwałtu goniących obronili [ut... a vi insequentium tuerentur] ModrzBaz 31, 6v, 77v, 95, 141; KochOdpr C2; Calag 242a; KochPs 69; StryjKron 351, 667; CzechEp 31; BielSjem 32; tedy ná to mieyłce obmyłłł im iny łpołob/ ktorym ich żywot od gwałtu zołtal bełpieczny GórnRozm Nv; bo gdzie przewiełć łwégo práktikámi niemogá/ tám łie ábo do gwałtu połpołicie vćiekáią/ áłbo zpołtrónnymi nieiákie porozumienié/ y bunty miewáią KochWr 35, 20; PaprUp I; ActReg 17, 32; Calep 1126b; Phil P2 marg; Potrzebá nie ma vłtáwy/ gwałt miáry GrabowSet T2; Krolełtwá gwałty zięty/ y łprołne niecnoty RybGęłli C2v; Tedy połzedłzy vrząd z łłuzebnikámi przywiołłł ie bez gwałtu: bo łię ludu bali by ich nie vkámionowáł. WujNT Act 5/26, Act 24/7; O gwałcie, ktory rękoma będzie Zydóm zádan. SarnStat 255; SKázuiemy/ áby Sędziowie y Burgrábiowie obyvátele y poddáné náłzé [...] od gwałtu tych/ którzy krzywdy czynią brónili [a violentis iniuriantium defendant JanStat 434] SarnStat 491; Státut w Toruniu vczyniony z łtrony gwałtu mieyłćkiego SarnStat 503; O gwałcie ná dobrowolnéy dródcze. SarnStat 515; Gwałt v łádu. SarnStat 626, 480, 494, 496 [2 r.], 503 [3 r.], 509 (35); SkarKaz

2a; Chcąc wyść obronną ręką do brzegu fię vdał/ Ale chcący gwałt czynić na gwałcie gárdło dał. *CzahTr* E3; Widziałem potwarzy/ ktore fię pod słońcem dzieią/ y płacz niewinnych ktorych żaden nie ćiefzy: ktorzy fię gwałtom odiać nie mogą *SkarKazSej* 703b; *SzarzRyt* C3.

*gwałt kogo, czego* [= *na kim*] (2): *BibRadz Hab* 2/8; Vyrzyźli gwałt vbogich/ á fady nieśpráwiedliwe *BielKron* 80.

*gwałt od kogo* (7): *LibLeg* 7/41v, 10/63v; *BielKron* 80, 201v; *Paprup* K3v; Niebóy fię krzywdy/ y gwałtu odemnie. *KochFrag* 45; *SarnStat* 505.

*gwałt około czego* (2): Starośtowie y infzy dzierzawcy imienia náłzego/ czynić gwałtu niemaią około gránic śláchcie *UstPraw* A3v. Cf »obwodzić gwałt«.

*gwałt komu, czemu* (87): TEn kiedy iuz obaczył gwałt ludu Rzymkkiem/ Záráz męftwem przewaźnym íwym zábieżał temu. *Paprupan* Gg2, Hh3; *ModrzBaz* 77v; *SarnStat* 505, 626. Cf *Frazy*, »gwałt uczynić«.

*gwałt na kogo* (3): *LibLeg* 11/167v, 168v; Codla teraznieyszych trwog Tatarskich barzo się może przydac, Rptey bo vchoway Boze gwałtu natamte ludzie barzo w Rusi *ActReg* 144.

*gwałt przez kogo* (1): Księgi dzieiąte o gwałcie przez sługi. *SarnStat* 649 źp.

*gwałt nad kim, nad czym* (4): *BielKron* 354v; *RejAp* 167; áni vżywa [*papież*] mocy świeckiey/ áni gwałtow żadnych nád kroleśtwy *WujJud* 151; *Paprup* D4.

*W połączeniach szeregowych* (45): yszby ony żadnych nayańdow gwałthow y skod zagranyczą w panysthwach Crolya ye<sup>80</sup> M. pana mego czynycz poddanem V. Co M. nyedopuńczaly *LibLeg* 7/32; Ukazują z tego mordy, najazdy, gwałty, utraty, szkody wielki każdy w swym powiecie *Diar* 106, 50, 66, 67, 72, 92; *DiarDop* 108; *GroicPorz* cc2v, kk3v; *BielKron* 227v, 255; *Mqcz* 498c; *RejAp* 80, 92v, 139; *RejPos* 34, 78v; Niektore kńięgi Hiwreykie miałto Damim máią Chámás/ to ieft miałto krwi/ krzywdę/ álbo gwałt/ lub łupieśtwo. *BudBib* I 411c *marg*; a zábronił im łupieśtwá wydzieránia bydlá/ wśzelákiey krzywdy/ y czynienia gwałtu. *ModrzBaz* 117, 94v, 108; A což owo więc słyhamy/ o náiazdách ná domy/ o mordách/ o gwałciech/ o wybrániu domow *GórnRozm* A4, A3v, D [2 r.], G2; *Paprup* Kv; Popom y inszem sługom Nabozenstwo odprawuiącym gwałt iaki, łupieśtwo, albo Vsilstwo czynił. *ActReg* 17, 147, 149; áby ízkód/ krzywd/ gwałtów/ áni bezpráwia ofobie którégokolwiek ítanu [...] żaden z nich czynić nie ímiał. *SarnStat* 435; tedy dzieći/ ábo przyiaćiele iego/ tego zábitego máią tedy zá świeżá on gwałt álbo zábicieí/ zámordowánié/ y świeżá krew ná mieyfcu gdzie ono mężobóyśtwo vczynioné/ Woźné<sup>miv</sup> y Szláchcie od vrzędu wziętym/ vkázác y oświádczyć *SarnStat* 1170, 5, 303 [2 r.], 494, 901, 903 (12); *PowodPr* 45.

*W przeciwstawieniu*: »prawo ... gwałt« (2): pánował Rzymiánom lat XXXV. nie práwem ále gwałtem á okrucieńśtwem *BielKron* 103v; *PudlFr* 46.

*W charakterystycznych połączeniach*: *gwałt kościelny, miejski, nieprzyjacielski, niesłuszny, niesłychany, pospolity, silny* (2), *szkodliwy, wielki* (4), *żadan, zakazowan; gwałt (bywa) bronion* (2), *ma być oświádczon* (2), *przypadnie* (2); *gwałt na cmentarzu, na drodze* (2), *w gospodzie, w karczmach, w kościele, u sądu; gwałtu bać się, bronić* (2), *dopuścić się, dowieść* (2), *uchować, używać; od (do) gwałtu (o)bronić* (5), *obwarowan, uciekać (uciec) się* (2), *zachować; (ku, przeciwko) gwałtowi (o)bronić się* (2), *pochopny, sprzeciwić; gwałt mieć* (2), *nagrodzić (nagradzac)* (3), *odpędzić, okrocić, oświádczyć,*

pohamować (pohamowany) (2); o gwałt obwinion(y) (3), oskarżon, poz(y)wać (pozwany) (6); na gwałt płakać; na gwałcie gardło dać, jęt, uchwyciony, zabit (4).

Frazy: »gwałt się dzieje, dzieć się ma (a. może, a. musi)« [w tym: komu, czemu (11)] [szyk zmienny] (10 : 5): yfch przełz obrazenya yego Krolewłkyey mczi olfobi gwalth łzye yem zadni dzyacz nyemoze *LibLeg* 11/152v; *Diar* 50, 52, 87; *LubPs* R3v; *RejAp* 167; *KochOdpr* Dv; *KochWz* 141; *PapUp* K3v; iesliby slachcic był ma bydz pozwany na Seim crimtr. [lege: criminaliter] iako violator pacis od VKrzywdzonych Koscioła onego Katholickie<sup>80</sup> abo Zboru, Cerkwie y mieysca religiey tey ktorey się gwałt taki dzieie. *ActReg* 17; *GórnTroas* 46; *WujNT Matth* 11 arg; *SarnStat* 304, 625, 1218.

»gwałt się stał, stać się może« [w tym: komu (3)] [szyk zmienny] (4 : 1): *BierEz* F2v; *ZapWar* 1558 nr 2686; *UstPraw* Bv; [Tygurzany] powiádali ciężkość fwoię/ iż fie gwałt ná ich dziedzinie ftał od wrzędu Turyńkiego *BielKron* 201v; Rozrzucę wřzytkę źiemię/ wyrwę to co w grobie/ Máły fie gwałt ftać/ może vmárłey ofobie. [...] Tá mogiła hnet z źiemią będzie porownána *GórnTroas* 47.

Zwroty: »gwałtu gwałtem bronić« (2): co fie przygadza/ gdy od siebie kto gwałtu gwałtem broni [quod vim vi repellendo evenit *JanStat* 606] *SarnStat* 610 [idem] 933.

praw. »obwodzić gwałt [około czego]« = ujawnić, ukazać dowody (1): yvz po palenyv gdy mna obwodzil then gwalth okolo popaleny thych domow ut supra. *ZapWar* 1550 nr 2664.

»gwałt (gwałtem) odeprzeć (a. odpierać); odpor dać gwałtowi« = vim vi repellere *Mącz*, *Modrz*; vim vi defendere *Mącz* [szyk zmienny] (5; 1): Obráćiać fie ia ku innym rzeczám/ y widzyałem wćiśnienia wřzytki ktore fie dzyeią pod fłońcem/ á łzy niewinnych/ á żadnego nie máfz coby ie pociefzył/ áni tego coby odpárł gwałt ich od okrutnikow. *BielKron* 80; *Mącz* 287c, 499b; y ia o tem w orácyj moiey ktorą názwałem Lafkim/ doftátecznie wypifałem/ że gwałt gwałte<sup>m</sup> odeprzeć godźi fię. *ModrzBaz* 78v; *SarnStat* 624; Chcąc tedy nieznośnemu odpor dać gwałtowi/ Y chćiwie fkaźić ferce nieprzyacielowi. Wźiął ná fię ćiało *WitośLut* A6.

»gwałt (u-, po)czynić, (u)działać, wyrządzić; przez gwałt uczynić; gwałtu (u)czynienie; gwałt (bywa) (u)czynion(y)« = vim inferre *Mącz*, *Modrz*, *JanStat*, *Cn*; vim imponere, manus inferre *Mącz*; agere violentem *Calag*; vim afferre a. facere, vim et manus inferre, vi agere *Cn* [w tym: komu, czemu (70)] [szyk zmienny] (108 : 3 : 1; 1; 4; 3): y zadal mv oszm Ran pyancz krwawych dwye wglową [...] pothakyem vczynyenyv gwalthu wroczył szya wdom yago [!] *ZapWar* 1508 nr 1991, 1520 nr 2241, 1529 nr 2430, [1535] nr 2512, 1545 nr 2646, 1546 nr 2612, 1550 nr 2674; nie racźcie gwałtu czynitz więcý fynowi mému niewinnému námileyfłému *OpecŻyw* 152v; *LibLeg* 7/32, 10/154v, 11/167v; *WróbŻółt* 37/13; *LibMal* 1546/111; *GroicPorz* a2v, h, 14v, mm2; *Leop Ps* 37/13; *UstPraw* A3v [2 r.], B2, C, D [6 r.]; *RejZwierz* 2v, 29v; *BibRadz Gen* 19 arg, 8, 9, 1.Reg 12/3, 4, Os 12/7, 2.Mach 4/38; *OrzRozm* S3 [2 r.]; Ptolomeus Lágow fyn/ [...] przyechawłzy do Ieruzalem/ kościołowi gwałt y lekkość wyrządził. *BielKron* 265v, 12, 107, 189v, 210, 227v (11); *Mącz* 123c, 209a, 237b, 311a, 499c; *SienLek* 190; *RejAp* 168v; *RejZwierc* 55v, 79, 171v; Albo iáko też ón [!] Rzym we krwi był zátzety/ Ktory zas potym tzynił wźemu fwiátu gwałthy. *WierKróc* A2; *PapPan* Z2v; Aleć záprawdę mnieyłzy to był wyfłępek zá kupnem co otrzymać/ nie trapiąc ludzi áni gwałtu czyniac [nec violando]/ niźli z wiela ludzi záfráłowaniem y ciężkim obrażeniem cžego doftáwać *ModrzBaz* 6v, 56, 77v, 117, 139v [2 r.]; *KochOdpr* C2; *Calag* 242a; *MWilKHist* E4, F; *CzechEp* 368; *KochMRot* Bv; *GórnRozm* L3;

*KochWr* 38; *PaprUp* B4, D4, I3, Lv; *ZawJeft* 13; *ActReg* 16, 17; *LatHar* 163; *WujNT* 434; *Item*, iżeś ty fady/ y Commiisarze/ y Séymów pokóy poľpolity zruľczył/ álbo Poľłóm náľzym gwałt vczynił [*vel legatos nostros violasti JanStat* 539], *SarnStat* 141; Gdy Zyd w nocy o gwałt łobie czyniony woła. *SarnStat* 258, 5, 43, 256, 293, 435 (31); *PowodPr* 69; *CzahTr* E3; *GosłCast* 60; *SkarKazSej* 696.

»gwałt (wy)ci(e)rpieć« (8): Bog rzekł/ Krolá muľście mieć/ Iego wľyťki gwałty ćierpieć *BierEz* I3; *OpecŻyw* 102, 104; *Leop Iob* 19/7; *RejZwierc* 109v; *CzechEp* 94; *GrabowSet* G4v, Q3v.

»uciskać gwałty; gwałt ciľnie« [*szyk zmienny*] (1; 1): Ktemu obiecał ią vćiľkác gwałty rozlicznemi ludźi łrogich á bezbożnych *RejAp* AA8; *ArtKanc* P18v.

*Wyrażenia*: »cielesny gwałt« (1): Ktorzy Apoľtołowie [...] nigdy fię ni z kim/ ćieleľnym gwałtem nie obchodźili ale duchownym orężem/ ludźi do kroleľstwá Bożego náganiáli *NiemObr* 14.

*praw.* »gwałt domowy, domowi, w domu« = *violentia domestica, violentia domus JanStat* [*szyk 17 : 1*] (10 : 5 : 3): *ZapWar 1550 nr 2674* [2 r.]; A ktoby kogo potwarzał o gwałt domowy/ táki potwarcá/ ma być rozumian bezecnym *UstPraw* Bv, A2v, Bv [2 r.], B2, D; *BibRadz Gen* 19 arg; *Zelenchus* tákże Lákońľki krol/ iż był práwo vľtáwił/ ktoby komu gwałt iáki w domu vczynił/ áby mu były oczy wyięte. *RejZwierc* 55v; GDy który człowiek ktorégokolwiek łtanu będący będzie obwinión/ iż iego łługá gwałt dómowi vczyni *SarnStat* 506, 256, 626, 647, 649, 906, 933, 1169.

*praw.* »jawny gwałt« (1): Hámovánié/ álbo *Coercitio* iáwnych gwałtów y łwéy woléy/ Stároćciemu Vrzędowi należy. *SarnStat* 1308.

»o gwałt, o występek gwałtu, w gwałcie pojman(y) (a. imany)« = *pro violentia a. pro crimine violentiae captus JanStat* (*szyk zmienny*) (3 : 1 : 2): gdyby w ktorymkolwiek mieľcie był łłáchćic pojman o iáki gwałt od mieľzczan: táki łłáchćic ná Ratuľzu ma być wľádzon. *UstPraw* F4; Iż gdy który łzłáchćic [...] o wyľtepek gwałtu przez vrząd mieyľcki będzie pojman *SarnStat* 503, 503 [2 r.], 504, 961.

*Szeregi*: »bezprawie (a. przeprawie) i (albo) gwałt« [*szyk 3 : 1*] (4): *BielKron* 210; *CzechEp* 94; Wľelkie bezpráwia/ y gwałty róźné odnoľzá do nas częľtými łkárzámi Krákoľľkiego miáľtá obyvátele *SarnStat* 504, 961. [*Ponadto w poľázczeniach szeregowych 2 r.*].

»drapiestwo i gwałt« (1): pokoiu poľpolitego przeľtrzezał/ [...] drapiestwá y gwałtow łurowie bronił *VotSzl* E3v. [*Ponadto w poľázczeniu szeregowym 1 r.*].

»gwałt i (a) krew (a. krwie rozlanie)« [*szyk 1 : 1*] (2): przetoż teź y ćiebie łupić będą ini wľyťhcy narodowie/ dla oney krwie ludzkiej/ á dla gwałtu źiemie y miáľth [*propter sanguinem hominum et rapinas*] *BibRadz Hab* 2/8; kthore broni gwałthu káźdego y krwie rozłania człowieczey. *BielSpr* 61.

»gwałt i (a)łbo, ani krzywda« [*szyk 6 : 5*] (11); *GroicPorz* a2v, 14v; A oni mu odpowiedźieli/ Nie vczyniľeś nam krzywdy áni gwałtu żadnego [*non vim intulisti nobis, nec contrivisti nos*]/ ániś wźiał nic ni od kogo. *BibRadz 1.Reg* 12/4, 1.Reg 12/3; *BielKron* 189v; *BudBib Ier* 6/7; *KochPs* 145; *KochFrag* 45; *WujNT* 688; iefli zbóycy po opowiedzeniu tákowym/ od czyniienia gwałtów y krzywd [*iniuriis et damnis JanStat* 586] nie będą łie łtrzymawác/ y zá łzkody vczynioné nie doľyć czynić *SarnStat* 624, 682. [*Ponadto w poľázczeniach szeregowych 12 r.*].

»mężobojstwo a gwałt« (1); GOrące Práwo gdy kogo zá świeżá poimáią/ zwłáfczázá ná Mężoboyftwie á gwałcie/ trwa cztery á dwádziećciá godzin. *GroicPorz* m4. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*].

»gwałt, (a, abo, ani, i) moc; moc z gwałtem« [szyk 4 : 3] (6; 1): *MiechGlab* 67; *Depravata Iudicia*, Pokazone łády/ w których yákoby dáry/ pochlebftwo álbo moc s gwałtem pánuyá *Mqcz* 82c; *GórnDworz* Y6; *RejPos* 282; *RejZwierc* 171v; *SarnStat* 625; Y ták więcey gwałt y moc niżli cnotá płuży. *KlonWor* 61. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»gwałt i (a) mord(erstwo)« [szyk 3 : 1] (4): *BielKron* 354v; *RejAp* 167; Niemieli bi łmi lie lapac po noci yako Kokofzi/ gwalty y mordi tziniac nad bracia *PaprUp* D4; *LatHar* 598. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 13 r.*].

»gwałt, (i) najazd« (3): *ZapWar* 1550 nr 2674 [2 r.]; Alye y ymyenyé ye<sup>80</sup> Krolyewfkey Mczi Snyathin. od gwalchow y od nayazdow s walach volne bicz nyemogło. *LibLeg* 11/139. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 11 r.*].

»gwałt i niesprawiedliwość« (2): ná koniec mam KRolá Páná fwego zwierzchnego/ náprzećiwko gwałtu y niefprawiedliwofci Bifkupiey *OrzList* f3; *NiemObr* 65. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*].

»gwałt a okrucieństwo« (2): a ten rog był od inych rozny w tym iż miał oblicze człowiece ktore znaczyło zwierzchnią ludzkość y święthobliwość a wždy był rog/ to ieft gwałt łzczyry á okrucieńftwo. *BibRadz* I 451a marg; *BielKron* 103v.

»gwałt i (ani) rozboj (a. rozbicie)« (2): nyeyalyszmy Iana nyeszythka myesczenyna ostrowskyego o szadny gvalth any o rosbyczye Burgrabye radomskyego *ZapWar* 1507 nr 1982; y thak bendzye łtroycz thakowe gwalthi y rozłzboy na hołpodara mego *LibLeg* 11/168v. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*].

»gwałt i swa wola« (1): *SarnStat* 1308 cf »jawny gwałt«.

»gwałt i szkoda« [szyk 4 : 1] (5): *ZapWar* 1546 nr 2612; którzy przeieźdzáiąc gránice Koronné/ zágránicznikóm gwalty y łzkody czynią *SarnStat* 452, 1164, 1169 [2 r.]. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 7 r.*].

»ucisk i gwałt« (1): zá czym teź połpolftwo do dełperácyey przyłzedłzy zá wćifki y gwalty/ zwykło lie kuść o te ktorzy fıwoy nád nimi dominat rołciągáli. *Phil R.* [*Ponadto w połączeniach szeregowych 4 r.*].

»gwałt i zdrada« [szyk 1 : 1] (2): *LubPs* Q4v; y by lie pod płáfczykiem przymiérza świętego ten gwałt/ y té zdrády nie táily iego *OrzJan* 119.

»gwałt albo (i) złupienie« (2): GDY kto o gwałt álbo złupienie [*de violentia seu spolio JanStat* 642] ná połpolitéy dródze będzie obwinión *SarnStat* 504 [*idem*] 515. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 9 r.*].

Wyrażenie przyimkowe: »przez gwałt« = *per vim JanStat* (15): *GroicPorz* h4v; Iáka ieft zápálczywość trzebieńcá ku zgwałceniu pánienki tákowy ieft ten ktory przes gwałt odpráwuie łády. *BudBib Eccli* 20/3; *NiemObr* 164; *ActReg* 17; A Iełfi Zyd przez przygodę ogniowá [...] álbo przez gwałt iáki łtráci

rzeczy fwe z zakłady záltawionémi/ á to będzie wiadomo *SarnStat* 252, 15; Kto iedno przez gwałt to Pánłtvo vřzkodził, Tego on pod nim przez zbroię dochodził. *KlonKr* Bv; *CzahTr* E4v.

~ W charakterystycznych połączeniach: przez gwałt odprawować, odstąpić, odwodzić, odzyskać, przyjąć, stracić (utracić) (2), uszkodzić.

Zwroty: »przez gwałt czynić« (2): to co fie zdalo Panu to tzinil/ prawie przes moc y gwałt *PaprUp* F4v; *ZawJeft* 13.

»przez gwałt wydrzeć« [szyk zmienny] (2): Y kthoryby nikogo nie obráził/ kthoryby też wrocił záltawę dłużnikowi fwemu/ ten kthoryby nic nikomu przez gwałt nie wydárł [*quempiam non depopularit*] *BibRadz* Ez 18/7, Ez 18/16.

Wyrażenie: »przez gwałt wyciskan« (2): Niechcemy [...] gránic od dóbr/ wśi/ y dziedzictwa náłzého rozdzielena zábrániác álbo przewłóczyć: iedno przez moc y gwałt od nas to niech nie będzie wyćilkano [*per vim vel violentiam non exigatur JanStat* 402]. *SarnStat* 838 [*idem*] 887.

Szeregi: »przez moc i (a) przez gwałt« = *per vim et violentiam JanStat* (4): kthorymby [wojskiem] ná zad do Aegyptu/ to iest/ w błędy á w kácérftwá/ przez moc á przez gwałt lud Królestwá fwoiého od Kościoła Bożého odwodził. *OrzQuin* T2v; *PaprUp* F4v; *SarnStat* 838, 887.

»przez gwałt ni przez zdradę« (1): Iesliby krzywdá Amonowi byłá/ Ktoréy ón przez żaden gwałt/ ni przez żadną zdradę Nieuczynił. *ZawJeft* 13. ~

W *przen* (21) : *BudBib* 4.*Esdr* 11/46; *ModrzBaz* 81; *KochFr* 39; Miłość ná świecie/ kres władze fwey czuie [...] Gwałt krzywdy řzuka *GrabowSet* F2; *SzarzRyt* B2v.

gwałt komu, czemu (5): Tyś obrázon w niebie/ gwałt ná ziemi cnoćie. *GrabowSet* C4. Cf »gwałt czynić«.

W charakterystycznych połączeniach: gwałt wielki (2); gwałtu obawać się; gwałt uskromić, znać.

Zwroty: »gwałt ci(e)rpieć« = *vim pati Vulg* [w tym bibl. (7)] [szyk zmienny] (9): *RejPos* 288; *RejZwierc* 152v; Ode dni lepak Iohána ponurzyćielá aż poty/ krolestwo niebiekie gwałt ćierpi [*regnum caelorum vim patitur*] *BudNT Matth* 11/12; *SkarŻyw* 32; *ReszHoz* 127; Tego nie dořtawáło tylko Gréckiey złości/ Zeby od niéy ćierpiały gwałt poczćiwé kości. *GórnTroas* 47; *WujNT Matth* 11/12, *Zzzzz3*; *SkarKaz* 637a.

»gwałt czynić, działać« [w tym: komu, czemu (4)] (4 : 1): *GlabGad* Hv; *WróbŻółt* N; Sámá cnotá [...] ni podkimby dołow niekopáła: ná fwemby/ ácz ná mále/ przeřtawáła: nikomuby gwałtu niedziałała [*neminem violare*] *ModrzBaz* 136v; Nieubłágána Wiřło/ próżno wřtrząłař rogi/ Próżno brzegom gwałt czyniř/ y hámuieř drogi. *KochFr* 88; *GrabowSet* N2v.

»dać odpor gwałtowi« (1): Obrońcá wieczny ludzi vřtrapionych/ [...] Záltaw řye o mię: day odpór gwałtowi: Porwi brón/ y tarcz: pomoż człowiekowi Vćiřnionému. *KochPs* 48.

*Przen* (15) :

a) *Szkoda dla zdrowia* (5) :

Zwrot: »gwałt czynić [komu, czemu]« (5): A gdy odnich pytano ktore by lekarřtwa dawali w picu ludziem chorym/ powiadali iże mleko Sořnki z oleykiem Zyzaminowym/ ktora rzecz takowy gwałt gim czyniła w řtolczech/ iřz od nich vmirać muřieli *FalZioł* I 42c; Iako farba iařna á biała czyni gwałt wzrokowi *GlabGad* B7, B7, E4; *SienLek* 28v.

**b)** *Błędna lub tendencyjna interpretacja (przeważnie Pisma Świętego) (10)* : Ale gdyby y tego prawdziwie/ á prawdą też/ mógł I. M. X. K. dowieść/ pewnieby fię iuż tego trzymał [...] ále [...] iż tego [*heretyctwa*] dowieść nie może/ przeto fię zaś to zá to/ to zá owo chwyta: Ale przedsię y tak nic nie ípráwi procz gwałtu. *CzechEp* 96, 160.

*gwałt komu, czemu (8)*: Tom dla tego tak vczynił/ áby y pímu święte<sup>mv</sup> żadne<sup>so</sup> vblíženia álbo gwałtu nie było *BudNT przedm d. Cf Frazy, Zwrot*.

*W charakterystycznych połączeniach: gwałt pismu (5), psalmowi, słowu.*

*Frazy*: »gwałt się dzieje« (1): iż iefli fię zle/ niewłańnie [...] áni wedle włańnego zmyłfu y przedsięwzięcia tego ktory co z ducha Bożego pífał/ mieyfce ábo świádectwo ktore iníze fłowá Bożego/ w rzeczy ínadnieyfzey y potężnieyfzey wykłáda/ y ná co fię inízego wyciąga/ że mu fię gwałt w tym dzieie: á což gdy przyidzie o rzecz wíętfzą y przednieyfzą z ítrony Bogá *CzechEp* 151.

»gwałt się stanie [czemu]« (1): Ktemu pímmom wízytkim gwałt się ítanie/ ktore nam íáńnie vkázuią ieden żywot wieczny *GrzegŚm* A4.

*Zwrot*: »gwałt (u)czynić [czemu]« (5): *BudNT* Ii; iż [...] gotowi fą wízeláki gwałt y wykret pímu ś. vczynić/ żeby iedno o tym co prawdá íeft nie przyznawali. *CzechEp* 342, 149, 344; *WujNT* 687.

**α.** *W funkcji przysłówka*: »gwałtem« = *przemocą (przeważnie bezprawnie), przy użyciu siły fizycznej; per vim Mącz, Cn; per potestatem, vi subigente, violenter Cn (547)* : yakom ya mychala spogroshewa nyesbyl szamotrzech gwalthem *ZapWar* 1501 nr 1901; Iakom ya nyezabył ymyenyem marczyna Ruszyna pusthego gwalthem anym marthwego vdzelal sz zyvego *ZapWar* 1503 nr 1941; yakom ya [...] nyevphyczyl Robothlyvey katharziny Czorky Robothlyvego marka szszelyechoua anym yey vrznal noscha gwalthem podla poszw *ZapWar* 1504 nr 1922; Iakom ya nyevylovył Ryb poszpolythych thoyesth lynow et karaschy szamowthor wyego yezyerze gwalthem *ZapWar* 1504 nr 2017; Iakom ya nyevyrąbył drew brozowych wgayv wdzyerzavye yego gwathem [!] *ZapWar* 1504 nr 2021; Iakom ya nyepopasl Gwalthem *ZapWar* 1505 nr 2005; Ia kom ya nyevyrzucyl dwoyga dzeczy szdomu [...] przesz kore [!] wyrzuczenye dzeczy pomarly Gwalthem *ZapWar* 1508 nr 2043; anym syemye na czasczy ych bral a nym nagroblya swoya wyoszl gwalthem *ZapWar* 1512 nr 2142; yakom ya nyechromyl konya byąlego [...] gwałthem *ZapWar* 1513 nr 2111, 1501 nr 1901, 1502 nr 1906, 1907, 1908, 1909 (136); Więć młode śmieie rádziły/ By się nań gwałtem rzuciły *BierEz* Ov, P3v; Gdy vpádl na onéy drodze/ dlá klotzkow ktoré v niego vwiązali/ tedy go za wlofy gwałtem podnofili. *OpecŻyw* [123]; ij koronę gwałte<sup>m</sup> z głowy íerwáno *OpecŻyw* 135, 16, 136v, 138v, 139, 139v; *LibLeg* 6/117v; *WróbŻolt* 55, 58/4; á íprzećiwnikom íego gorzkoć gwałtem będzie wlaná w gárdlá ich. *RejPs* 110v; *RejKup* e6v; BOg [...] Kazał z Ráiu wygnác gwalthem onych dwoie ludzi *MrowPieś* A3v; A rzecz pewna íeft íže fye niemożefz zořtác/ iedno przy tym co íeft wedle práwá/ [...] wyiáwfyzyby gdzie Pánowie álbo Vrzędnicy y inni Sędziowie/ wíęcey fye s poddánymi gwałtem obchodźili *GroicPorz* fv, pp2v; *RejWiz* 101v, 160; Y owízem ktoreby [*granice*] były przez Commiffarze vczynione/ tych gwałtem niemáią kázić. *UstPraw* A3v; Kto gwałtem czyię rolę zorze. *UstPraw* Bv, Bv; *BibRadz Ps* 118/122, Act 5/26; krol Klunizynorum álbo Etrufkow Porfená/ podniořł walkę przeciw Wáleryuřowi Publikoli y Horácyuřowi ráycom Rzymřkim/ chcąc záfię krolá Tárquiniuřá ná ich mieyfce gwałtem włádzić. *BielKron* 106; przywiodł gwałtem záfię miáftá ku Rzymřkiemu pořtuřeńftwu w Emíliey

*BielKron* 177v; *Láthá* 1307. Rudoff Książę Rákuskie [!] gwałtem sie wbił na krolestwo Czełskie. *BielKron* 326; rzućili sie á dobyli gwałtem zákryfityey *BielKron* 393y, 58v, 174, 194 [2 r.], 209v, 214 (19); Opprimere Rempub. armis, Rzeczpołpolitą gwałtem potłumić. gwałtem podeiść. *Mqcz* 321b; Perferre rogationem per vim, Gwałtem nieyáką wltawę wnieść wtłoczyć y przimuścić ku trzimaniu. *Mqcz* 357c; Argentum invadere, Gwałtem sie ná cziye pieniądze rzućić. *Mqcz* 472d, 123c, 290b, 361b [2 r.], 462a, 478a, 499b; *OrzQuin* X2; *GórnDworz* Z8v; áby ípráwiedliwe y wedle Práwá Sády bywály/ á izby ludźie ich nieprzjwłafzczáli łobie áni zásiadáli ná nich gwałtem *KuczKat* 340, 315; Więc y łługam/ choćby też czáfem drugi nie rad nieborak/ tedy mu dzbanem gwałtem będzie lał w gárdło *RejZwierc* 61, 73; *BielSpr* 9v; *WujJud* 151; *WujJudConf* 151; A ták gdy ono mnořstwo chćiało pod nim wziąć zameczek/ y dobywác drzwi gwałtem w bronách/ on rokazał dla nich ogień zapálić w branie *BudBib* 2.*Mach* 14/41; Iufz wgranicách Książętá grunty odeymuią/ A Wli/ Miaftá/ y Młyny/ gwałtem ofadzaią. *WierKróc* A3v; *CzechRozm* 245v; By ínadź iego Zwolennicy Iteź infzy weń wierzący. Ná grob gwałtem nieprzypádli Ciála iego nieukrádli. *MWilkHist* B2v; y Skárbnice/ ífz ich nierychło Tribunowie otwieráli/ gwałtem wyłomił/ y Skárby [...] pobrał. *StryjKron* 66, 122, 587; *CzechEp* 43 [2 r.]; *NiemObr* 170; Opierał się opfes/ rzekomo niechćiał do obrázá/ á gdy go gwałtem przywiedli/ rzućił się ná ofiarę *WerGośc* 217; *KochTarn* 77; *ArtKanc* N11v; *GórnRozm* L3; *KochWr* 38; Depeculor – łupię, kradnę, dobitek gwałtem odpedzám. *Calep* 307a, 9b, 511b, 560b, 564b [2 r.], 910a; *Phil* C; *GórnTroas* 8, 51; *GrabowSet* B3; ón ták wiele narodów/ ták wiele kroleřtw pod się gwałtem podbił *OrzJan* 107, 45, 109, 116; Od wozu śiáná gwałtem záłápióného, trzy grzywny od káždého z ofobná winá. *SarnStat* 672; ludźi iego część niemála/ gdy sie gwałtem do Kráková wedrzéc chćieli/ [...] pogromił y odpędził *SarnStat* 1051, 545, 844, 1169, 1285; *SiebRozmyśl* D3v, H4 [2 r.], I3v [2 r.]; *KmitaSpit* A3v, C2, C3v; Heliodorus zásię/ gdy się gwałtem tárgnął ná łkárby Kościelne/ dziwną pomłtą Bołką/ támże zaráz był zwoiowany. *PowodPr* 50, 26, 59; *KlonWor ded* \*\*3v.

~ *W przeciwstawieniach*: »gwałtem ... prawem (3), za wolą (2), z dobrą wolą (2), dobrowolnie, po dobrej woli, drogą przystojną, obyczajem słusznym, prawnie« (12): *ZapWar* 1544 nr 2522; *GroicPorz* cc4; *BielKron* 379; Alexander Papa VI. tho iefł/ nie drogą przyřtoyną/ ále mocą á gwałtem przyřzedł był ky [!] Papięřtwu. *GórnDworz* O5; Ale potym z domu onego bálwierzá/ ábo będąc gwałtem wywleczony/ ábo gdy łam dobrowolnie wyřzedł [*seu extractus, seu sponte discedens*]/ ná wlicy zábit. *ModrzBaz* 31; Iákoby to iuź táká była Rzeczpołpolita wálzá/ że w niey nie práwem/ ále gwałtem y mocą trzebá wřzytkiego dowieść *ModrzBaz* 141, 102; *StryjKron* 472; *PaprUp* G2; *SarnStat* 643, 1160; *SkarKaz* 347a.

*W charakterystycznych połączeniach*: gwałtem borzyc, bronić (3), ciągnąć (3), doby(wa)ć (się) (3), dostać się, dowieść, iść (przyjść) (2), kazić, lać (wlany) (2), łapać (załapiony) (2), mieść się, nawrócić, obchodzić się (obchodzący) (7), obciżyć, ochromić (2), odbi(ja)ć (4), odrażać, odwalać, (o)sadzać (wsadzić) (3), otrzymać (2), panować, pochwycić (2), podbić (3), podejść, podnieść, podwracać, połamać (2), pomrzeć, (po-, za-, wy-, wz)orać (7), (po)paść (5), porwać (się) (2), porzucić (2), posiać (zasiać) (5), potłuc (utłuc) (2), potłumić, postępować, poszczwac, powsta(wa)ć (2), pożyć, przebijać się, przedrzeć (wedrzeć się, przedzierać się) (3), przekażać, przekopać, przybić, przypaść (4), (przy)pędzić (odpędzić) (5), przystać, przywieść (odwieść, rozwieść) (8), przywłaszczać (przywłaszczyć) (3), psuć, ranić, rozbijać,



rozwalony, rwać (2), rzucić się (7), siec (2), srożyć się, stać się, targnąć się, uciążać, uderzyć (3), ukrocić, ukrocony, umniejszyć, umocnić, urznąć, wbić (się) (2), wcisnąć, wiązać (związować) (3), wleźć, włamać, wnieść, (w)paść (wpadać) (6), wrzucić się, wściepieć się, (w)wieźć (wozić) (5), wybawi(a)ć (2), wygnać (wyganiać, wegnać, zegnać) (8), wykorzenić, wylomić (przełomiony) (2), wyłowić (6), wyniszczyć, wypychać, (wy)rqbać (7), wywlec (wywleczony) (2), wywrocić, wyzwolić, zabić (5), zachować, zadać rany (45), zadzierzać, (za)trzym(aw)ać (2), zasiadać, zbić (29), zerwać, złupić (2), zodziierać; wielkim gwałtem (4).

Zwroty: »dziać się gwałtem« [szyk zmienny] (4): BierEz Ov; Phil P2; á wżákże tych więcéy złości nie rádźi fluchamy/ które fie dzieią w Rzeczypolpolicéy zdráda/ chytróściá álbo gwałtem [*que spoliatorum et furum aguntur in Republica dolo, arte, vel violentia, incommoda JanStat 611*] SarnStat 702 [*idem*] 21.

»gwałtem gwałcić« (1): á k woli fwiátu práwie gwałtem á vporem gwałcá á kázá iá [*wiarę*] iemu [czartowi]. RejAp 165v.

»gwałtem najachać (a. najechać, a. najeżdżać, a. przyjechać, a. wjechać, a. wjeżdżać), najść (a. nadejść, a. wejść)« = *involare in possessionem, irrumpere Mącz; invadere JanStat* [szyk zmienny] (10 : 4): Iakom ya nyeprzyyechal gwalthem na ymyeny voszczalky na dw konyv y navoszye y nyewszyalem drzwy throych sz zawyeschamy ZapWar 1513 nr 2161, 1532 nr 2416, 1542 nr 2559; MetrKor 34/135v [2 r.]; UstPraw Bv; BielKron 416v; Mącz 361 a, 506a; A Iełliby który Szłáchćic [...] Szłáchćicá którego gwałtem nádfzedźy zabił/ vbił ábo ránił SarnStat 1169, 254, 1169 [2 r.], 1170.

»gwałtem odjąć się (a. odejmować (się)), odjęty« = *per potestatem auferre Mącz* [szyk zmienny] (10 : 1): OpecŻyw 136v; Y vřkarzał fię Abráhám przed Abimelechem o łtudniá ktorá iemu odiełi gwałtem [*rapuerant*] łłuzebnicy iego. BibRadz Gen 21/25; Mącz 430d; GrzegŚm 61; BudBib Gen 21/25; NiemObr 58; ZawJeft 13; Tákowymże proceřsem wolno będzie káždému dochodzić pořfesiiey dóbr nářzych/ gđzieby ie komu gwałtem odieęto SarnStat 7, 214, 681; SkarKaz 453b.

»gwałtem poczynać (a. począc)« [szyk zmienny] (4): Iełli thego nie vcźynicie ná prošby nářze/ á będziecie chcieć co gwałtem pocźynáć/ wiedzcie pewnie że wam nie vřtápmiy. BielKron 108v, 201, 215v; BielRozm 5.

»gwałtem posiáść, sposiadany« [szyk zmienny] (5 : 1): ZapWar 1544 nr 2522; GroicPorz m; BielKron 354; StryjKron 66; A rownie czyniá z onymi ktorzy pořiadwřzy gwałtem czýię máieęnořć/ zdobywáiá fię ná złořliwe forytarze/ y prokuratory NiemObr 65; Iuź moiá źiemiá leży dawno nie orána/ Od ptakow niezyczłiwych gwałtem łpořiadána. KmitaSpit B3.

»gwałtem przymuszać (a. przymusić)« (2): ActReg 133; Inřzy lud Krzeřćijáńłki w Pogáńłtwo wpędzono/ Ktory tákże do tego gwałtem przymuřzono. CzahTr E4v.

»uczynić gwałtem« (4): Ia kom ya nyeszabył slachethney yethvygy Maczyerze yanowe [...] anym vcźynyl szyvey Marthwey Gawalthem [!] ZapWar 1508 nr 2041, 1521 nr 2272, 1534 nr 2410; KmitaSpit B4v.

»gwałtem uciskać (a. odciskać, a. przyciskać, a. przycisnąć, a. (wy)cisnąć (się)), uciřniony« = *per potentiam opprimere Vulg* (11 : 1): DiarDop 104; LubPs bb6v marg; NA Sędźiego przynależy dáwáć Rzeczniká [...] řierotom/ y tym ktorzy od kogo bywáiá mocá á gwałtem vcřińieni. GroicPorz d; RejPos

318; *CzechEp* 95, 128; *NiemObr* 14; *Paprup* E3, Gv; *ActReg* 16; A wyście zelżyli vbogiego. Azaż bogacze gwałtem was nie včífkáią: y čiż was do ładow nie pociągáią? *WujNT Iac* 2/6; *CzahTr* H3.

»gwałtem wydrzeć (się) (a. wydzierać, a. oderrzeć), oderwać (a. wyrwać), wyszarpywać« = *grassari Mącz*; *abripere, eripere Calep* [szyk zmienny] (22 : 2 : 1): Delfowie fie rozgniewáli/ Gwałtem go z támtąd wyrwali. *BierEz* H; *OpecŻyw* 137; *RejJóz* G7v; *SeklKat* I2v; *Leop* 1.Mach 13/34; Vbogiego y potrzebuiącego včífnął/ á gwałtem cudze wydárł [et aliena rapuerit] *BibRadz Ez* 18/12; *BielKron* 303, 364; *Mącz* 148d; *RejPos* 115v, 302v; *StryjKron* 180; *CzechEp* 14, 58; *KochWz* 138; *ActReg* 41; *Calep* 7b, 371b; *KochFrag* 45 [2 r.], 46; *OrzJan* 12, 19; *WujNT* 688; *KlonWor* \*\*.

»wziąć, (po-, za)brać, zająć (a. pojąć), zagarnąć, wzięty, brany, pojmany, branie, wzięcie gwałtem« = *extorlus Calep*; *diripere, rapere Modrz*; *vi accipere, per vim a. violenter a. per violentiam auferre, per violentiam receptus a. ablatu JanStat* [szyk zmienny] (63 : 49 : 6 : 1 : 8 : 1 : 1 : 2 : 2): yako pobral Szerdzy szosznowe gwalthem y (wyszol) wyoszl ye(w)dom swoy do wyesky pogroshewskye *ZapWar* 1504 nr 1898; Iakom ya nyazayal pyaczyu vyeprzow y yedney swynye Robothlywemu Nicolayowy [...] gwalthem anym ych ku swemu pozythkowy obroczył *ZapWar* 1522 nr 2285, 1502 nr 1938, 1503 nr 1947, 1952, 1504 nr 1914, 1923 (46); *HistJóz* D; Tę ciem łodzią gwałtem mi wziął Niepocześnie mie z niej wypchnął *BierRozm* 26, 13; *LibMal* 1546/111; *GroicPorz* cc4; *RejWiz* 70, 191v; *Leop Gen* 21/24, *Act* 8/3; Vítáwiliłmy iż o kmiećią zbiegłego/ tak też y gwałtem wziętego może vrząd ładzić. *UstPraw* F2, Bv [4 r.], B2, Dv, E4v [2 r.], F, I3v; *RejZwierz* 13, 16 [2 r.]; *BibRadz Iudic* 18/24; *BielKron* 104, 109, 168, 192v [2 r.], 197v (14); *SarnUzn* F4v; *HistRzym* 133v [2 r.]; *RejPos* 286; *BielSat* G4; *RejZwierc* 204v; *BielSpr* 3v, 54, 70v; Można im pan potrzebny dla ich obronności. Ktore tak Tatárowie tżętokroć palili/ Ludzi k temu dobytek gwałtem zágárnęli. *WierKróc* A4; *ModrzBaz* [16], 72, 107v; *KochTr* 23; *StryjKron* 477, 527; *BielSen* 7, 17; *GórnRozm* A4, G4, G4v, L, M; *ActReg* 9; *Calep* 398a, 463a; *Phil* F3; GDyby Szláchćic Szláchćicá vmyłłnie gwałtem poymał/ y do więzienia *priuata autoritate wziął/* ma bydż karan *SarnStat* 627, 17 [2 r.], 142, 246, 251 [2 r.], 256 [2 r.] (21); *KmitaSpit* C2.

»gwałtem wziąć, imać, nabrać, pobranie, ułapiony« = o *porywaniu kobiet; raptor virginum et feminarum JanStat* [szyk zmienny] (13 : 1 : 1 : 1 : 1): *MetrKor* 34/135, 40/820 [2 r.]; Pauzania w pychę podniełiony/ wśzedł ímiele na pałac/ a fthamtąd Olimpią gwałthem wziawłszy aby ią s sobą wiodł *HistAl* B4, L5 [2 r.], L6; *GliczKsiqz* C5v; Skárżyłá fie potym Ceres przed Iowífzem ná Plutoná/ iż iey dziewczkę gwałtem wzywał. *BielKron* 21v, 11, 15v, 101v; Romulus krol/ iż był ná fie wzburzył włzythki w okolicy łáfiády/ zá pobránim gwałthem białyhgłow Sábińłkich/ miał czo czynić s sobą oganiáiącz á odgryzáiącz fie zewłząd nieprzyziacielom *GórnDworz* Z2; *GórnRozm* D; Ale iefli pánná/ wdowá/ mężátká [...] zezna y powié/ iż nie gwałtem przez tego/ który pozwan iefł/ byłá włápióná [se non per vim citati esse raptam *JanStat* 594]/ ále zá iéy wolą y zwolenim włáłnym z kádkolwiek ią wzięto *SarnStat* 643, 642; *KmitaSpit* A3.

*Wyrażenie*: »jawnym gwałtem« (2): tedy fie iuz iáwnym gwałtem á odkrytym okrucieńłtwem oborzyc mieli ná wierne ludzi/ morduiąc ie á rozlewáiąc niewinną krew ich. *LubPs* A4, A4.

*Szeregi*: »gwałtem, (a) mieczem« (3): YEłł modlitwá przeciw nieprzyziaciolom kóściolá fwiętego/ ktorzy [...] gwałtem á mieczem nád nim fie íróżą. *LubPs* ee2; *BielKron* 25v; *RejPos* 338v.

»mocą (a. przez moc), (a, abo, ani) (nie) gwałtem« = *vi vel potentia JanStat* [szyk 21 : 12] (33): *ZapWar 1536 nr 2492; MetrKor 40/820; DiarDop 104; LubPs bb6v marg; GroicPorz d; KrowObr 37v; Mqcz 86d; LeovPrzep D2v; RejAp BB3, 141 v; czym [hojnym sercem i czystym sumieniem] hnet/ wŹytki one ludzi/ iáko drugim woŹłkiem/ zwyciężył/ y zhołdował. Owa/ częgo by ínadź był mocą/ á gwałtem/ nigdy nie íprawił/ tego iedną oną rzeczą (iáko piŹzą) dowiodł y dokonał. GórnDworz Aa7, O5; RejPos 2, 15v, 26, 115v, 231, 282, 318; ModrzBaz 141; StryjKron 180; CzechEp 94; NiemObr 14; Atak gdi by to belo ízlo prawnie/ niegwałtem ani przes moc ktoŹz bi íie bel Decretem íprwadliwem [!] brzidzic miał *PaprUp G2, E3, Gv; Phil P2; OrzJan 30; SarnStat 17, 893, 1169, 1310; KlonWor ded \*\*2.**

»nieporządnie albo gwałtem« = *vi vel violentia JanStat* (1): á byłoby temu koŹciołowi áłbo tey ofobie duchownéy/ która w poŹsefsiiéy íeŹt/ nieporządnie áłbo gwałtem odięte/ tedy táki przypozwany má bydź íadzón podług ítarádawnégo zwyczáiu práwá Duchownégo *SarnStat 214.*

»gwałtem albo potajemnie« = *vi aut occulte JanStat* [szyk 1 : 1] (2): Gdyby kto komu piá potáiemnie áłbo gwałtem wzyáł/ źwierz áłbo piá w poŹzczwánium/ Tákowy co weźmie przepádnie ítronie trzy grzywny *UstPraw Dv; SarnStat 672.*

»(nie)gwałtem a (ani) przymuszeniem« (szyk 2 : 1] (3): *LubPs Z3; Abowiem poŹpolicie narod ludzki [...] zwykł był plákác nád nim/ á źáłowác go/ iákoby wielkim gwałtem á wielkim przymuŹzeniem vbitego á vmęczzone<sup>go</sup> RejPos 100; WujNT 329.*

»gwałtem a (i) ręką zbrojną« = *vi et armis Modrz* [szyk 2 : 1] (3): *ZapWar 1542 nr 2559; ná oŹtátek gđzieby przekonány Práwem rofkazánium Sędźiego dobrowolnie niebył poŹŹuŹen [...] tedy zbrojną ręką/ á gwałtem má byc do więźzenia wzięt *GroicPorz cc4; ModrzBaz [16].**

»siłá a gwałtem« (1): [on *młodzieniec*] na konietz siłá a gwałte<sup>m</sup> powtáł przeciw P. Przigodzie ij nám wŹytkim. *ForCnR E.*

»gwałtem a nad wołá« (1): Krol Ian źáłował íie ná Ferdynándá [...] / iz íie mu gwałtem á nád wołá wŹyćkich pánow Węgierskich w KroleŹtwo Węgierskie w bią *BielKron 205.*

»drapieżyć a gwałtem wydzierác« (1): powiádáiac že wŹŹytko co czynił Triffon/ czynił drapieżác/ á gwałthem wydzieráiac [per *direptionem fuerant gesti*]. *Leop 1.Mach 13/34.*

»ukradziony albo gwałtem wzięty« (1): IEŹliby KrzeŹciánin źádawał trudnoŹc Zydowi/ iz zakład v żydá źáŹtály íeŹt mu vkráđziony/ áłbo gwałtem wzięty [furtim, vel per *violentiam sit ablatum JanStat 1117*] *SarnStat 251.*

»wydrzeć gwałtem abo ukraŹc« (1): Abo íeŹliby kto komu wydárł gwałtem ábo vkráđł iákíe złoto ábo iáká íumnę pieniędzy niemáłá *RejPos 302v.*

»gwałtem nie wydzierác ani gwałcić« (1): przeciw tym íntyguiác ktorzy z woley Bożey íkąd inąd przyŹedŹy/ przedŹię niczyiego gwałtem nie wydzieráią áni gwałcá/ ále vtuláiac íię żywnoŹci íwey pobożney z chwałá Bożá nábywáią. *CzechEp 58.*

*W przen (18)* : Bych miała ítrać y duŹę luź tak ínadz miłować muŹę A záć może íercze roŹpiác A gwałtem to z niego wiác *RejJóz E3; Prot C4v; á záfię ták wŹythki drogi ímyŹłom zámknąć/ y chćiwocziám/ áby/ áni gwałthem/ áni przez zdráde wniŹc do íercá mogły. GórnDworz Mmv; RejPos 336; ReszHoz 127; WujNT 46 marg [2 r.], Luc 16/16, Zzzzz3; PowodPr 60; Sliczne Dryády/ źáđáiac*

go [kwiateczka] łobie Y dla wonności/ y czołu k ozdobie/ A on z drugimi ná pokošie kwiatki Leży iuż zwiędły gwałtem/ á nie latki. *SzarzRyt* C4v.

*W charakterystycznych połączeniach: gwałtem bić, cisnąć się (2), dobywać (2), drzeć się (wdzierać się) (2), dzierżyć, policzkować, wniść, wyjąć, zwiędły.*

*Zwroty: »gwałtem wydrzeć« (1):* by był Céfarz Ie<sup>80</sup> M. zá rádą moią włyftkim prowincióm/ włyftkim króleństwóm/ y włyftkim wolnym ludzióm/ tę tak żálófną/ gorzką/ y ftráchu pełną niezgodę gwałtem wydárł *OrzJan* 131.

»gwałtem odejmować, wziąć« (1 : 1): *SarnUzn* F4v; Ale iż mi cześć gwałtem [!] z kątá odeymuią. O tębym rad vczynił z tákowym ná iáwie *CzahTr* K3.

»gwałtem złupić« (2): Aż mi fię Paweł vkazał Ten mi to dziwno rozwazał Iako Panv Bogo [!] fłużyć A yaka wniem nadzieye mieć Niewzwony ani worgany Iedno w yego Swiente rany Ktoremi on nas wykupił Prawie gwałtem Czartu złupił A w Boske miłoferdza iego Ktorem on zbawia każdego *RejKup* X, Zv.

*Szeregi: »łupem albo gwałtem« (1):* Gdi był Kriřtus w formie álbo w Máieřtacie Bożym nie łupem álbo gwałtem wziął to że ieřt rowny Bogu *SarnUzn* F4v.

»bez prawa, gwałtem« (1): A áczkolwiek [Bóg] ieřt miłofierny: iednák fie tym řpofobem nád żadnym nie lituie: áby go bes práwá komu gwałtem z ręku wyimowác miał. *CzechRozm* 217.

*Przen: Wbrew przyjętym prawdom (13) :* *RejKup* y2v; przeřto tedy piřmo Święte ktorekolwiek porwawřzy fáłřzywie ku řwoim zmyřlonym řlubom gwałthem ćiągniecie *KrowObr* 143, 224v; *OrzList* e; *GrzegřSm* N3v; *SarnUzn* D5; Co ieřli ták ieřt/ ták wierzy/ ták piřze/ ták wyznawa/ czemuż rzecży przeciwney chce przedřię gwałtem y przeciřw prawdźie/ y przeciřw lámemu łobie dowodźić? *CzechEp* 160, 10, 20, 46, 84, [397]; *NiemObr* 21.

*W charakterystycznych połączeniach: gwałtem ciągnąć (naciągać) (2), dowodzić, dźwigać, odjąć, przewieść, sprzeciwiać się, wyrwacać; gwałtem przyłożony; gwałtem wielkim.*

**a. Napaść wojenna, zbrojne natarcie, bitwa, walka (40) :** ále mocny odpor mieli z Wiedniá z miářtá [...] / gdzie za bożá pomocą obronili fie wielkiemu gwałtowi *BielKron* 206v; Ad arma concurrere, Ná gwałt fie řchodźić. *Mącz* 74a; Triarii, Nameźnieyřzy á nayzbroynieyřzy huř żołnierzów v Řzimianów/ ktorzy ná zad w řzyku řtawáli/ á ofřtátnią potrzebę gdzie gwałt potrzebował zářtěpowáli *Mącz* 463c; *BielSpr* 64; Potkáli fię dořć męźnie y czynili řmieie/ Y włyřtek gwałt ná łobie zbroynych zářřzymáli *StryjKron* 527; A Tátárowie Litwie ták iuřz dogřzewáli/ Iż teź drudzy vcieczkę z gwałtu gotowáli *StryjKron* 732, 120, 230; *KochProp* 13.

*gwałt od kogo (1):* A tym řpofobem [...] obaczyłby teź/ iáko dobrze řą [zamki] opářřzone potrzebámi ku wyřřymániu wřzelákiego gwałtu od nieprzyřcióř [ad aliquam vim hostium sustinendam] *ModrzBaz* 20v.

*gwałt przeciřw czemu (1):* Retundere gladios in Rempublicam districtos, [...] Gwałtowi przeciřw Rzeczypóřpolitey gotowánemu zábieźeć. *Mącz* 469a.

*gwałt na co (2):* yz zyemia Vegierřka y polřka y zemia nascha Moldawřka bili miedzi sobá wdobrim pokoyv y w przimierzv [...] y miely takowe rzecży y yednanie miedzi sobá yeřly bi ym stich zyem na ktorą bil yaky gwalř *LibLeg* 11/55; *StryjKron* 732 marg.

*W charakterystycznych połączeniach: gwałtu wytrzymanie; z gwałtu ucieczka; gwałtowi obronić się, zabezpieczyć; gwałt z(a)trzymać (wytrzymać) (3); na gwałt schodzić się; gwałty zginąć; gwałt wielki (3).*

*Zwroty: »gwałt (gwałtem) odbić, odpędzić, odeprzeć; odparcie gwałtu« [szyk zmienny] (4 : 1 : 1; 1): HistAl E6; Rufzyli fię byli tegoż Roku Pánowie y Rycerstwo Litewkie ochotnie ná odpárcie Mołkiewkiego gwałtu StryjKron 782, 240, 632, 737; OrzJan 80; Gwałt tedy gwałtem odpędziwszy zbrojnie, Pánstwo szczęśliwie rządząc, y przyłtoynie. KlonKr A3v.*

*»gwałt (u)czynić« [w tym: komu (2)] [szyk zmienny] (3): Iż gdyby možny iáki nieprzyaciél gwałt nam iáki vczynić chciał [vim aliquam nobis inferre conetur JanStat 742]/ złączywszy vmyłły/ y moc woienną w iedno/ łácwíybyfmy mogli onému odeprzeć SarnStat 111 [idem 985], 438, 985.*

*Wyrażenia »gwałt wojenny« (1): Articul o gwalczie nowim voiennym. ZapWar 1545 nr 2646.*

*Szeregi: »moc i gwałt« (1): choć podwákróc hániebnie do łzturmu przypuśczano/ wízyłkę turecką moc y gwałt wielki iednym tylko murem odpárł OrzJan 80.*

*»najazd i (albo) gwałt« [szyk 2 : 1] (3): ZapWar 1545 nr 2646; áby pod czás odiáchánia náłzého tá Rzeczpołpolita od wśzech połtronnyeh nieprzyaciélłkich nájazdów y gwałtów byłá opátrzoná. SarnStat 133, 438.*

*»wojna i gwałt« (2): Ná choroby domowe máią lekárftwá/ á ná woyny y gwałty/ máią rozmaíte obrony. SkarKazSej 664a, 674a.*

*Wyrażenie przyimkowe: »za gwałtem« (1): Krol chłopkom wołości iego/ ktorzy to mułieli z przymulzenia zá Pánem czynić/ przepuścić kazał/ wízákże ich wielkość zá gwałtem w Nidzie rzece ktorą zá łobą mieli potonęło StryjKron 587.*

**a.** *W funkcji przysłówka: »gwałtem« (9) : Eruptiones, [...] gdy żołnierski lud gwałtem z kąd wytárgnie y wylunie łie. Mącz 361a; StryjKron 230; Wiédźcie W.M. o tym/ że Céfárz Turecki ziemię Węgierłką pośiadłzy/ [...] bierze łie gwałtem wielkim do was. OrzJan 5; Podwákróc woylko Miłtrzá Krzyzáckiego Gwałtem poráził, z łzkodą wielką iego. KlonKr Ev; KmitaSpit A2.*

*~ W charakterystycznych połączeniach: gwałtem bić się, brać się, cisnąć się, dobywać, porazić (porażony) (2), uderzyć, wytargnąć się; gwałtem nieuśmierzonym, wielkim.*

*Szeregi »gwałtem a mocą« [szyk 2 : 1] (3): Impressionem facere, dicuntur milites, Gwałtem á wielką mocą łie w co cińnąć/ álbo łie o nieprzyiaciele vderzić. Mącz 321b, 78c, 330b.*

*W przen (1) : Ták mowíąc/ drogę pilno mu zówierał/ A káżdą pomoc wielkim gwałtem łpierał. KochSz Bv. ~*

**b.** *O zniewoleniu, zmuszeniu kobiety siłą do stosunku płciowego; stuprum, vis Mącz, Cn (54) : HistAl A5; GroicPorz 114; Przeto Ionádáb do krolá Dawidá łkokiem łzedł/ vpomináiąc go iż iedno Ammoná zábito o gwałt ktory vczynił Thámmár łieftrze ich. BielKron 71v; StryjKron 406; SarnStat 640 [2 r.], 641; WitosłLut A4v; GosłCast 64 [4 r.].*

*W przeciwstawieniu: »nie z woli swej, ale za gwałtem« (1): iefli tho zá przymulzenim vczyniła/ nie s chući/ nie z woli łwey/ ále zá gwałtem. GroicPorz 11.*

*W charakterystycznych połączeniach: gwałt szkarady; gwałtu ujść; gwałt popaść; o gwałt pokonać, zabić; za gwałt uznać; przed gwałtem uchodzić.*

*Fraza:* »gwałt się zastał [komu]« (1): gdy pánná [...] zezna/ iż przez oného pozwánego który ią włápił gwałt fie iéy sítał [vim fuisse illatam JanStat 593] SarnStat 642.

*Zwroty:* *praw.* »gwałt obwieść, okazać; gwałtu dowieść« [szyk zmienny] (1 : 1; 2): ktorego gwałtu gdy dowiedzie oná biała głowá onymi wieśniáki/ tedy tego gwałtowniká gárdło ná náfzey łáfce UstPraw B2, B2 [2 r.]; vbożuchny ziemiánin/ da gdzie coreczkę śwá fłużyć/ ábo y przy iego włáfnym domu ná polu zgwałcá mu corkę obwiedzie gwałt GórnRozm H4v.

»gwałt (u)czynić; gwałt uczynion(y) [komu]« = vim virgini afferre Mącz [szyk zmienny] (10; 2): PAnná álbo niewiáftá gdyby z rozpułzczonymi włofy przyłzłá do Vrzędu/ żálując ná kogo o gwałt łobie vczyniony/ ofiárując fyte tego dowiełc świádkámi GroicPorz 114; Ale on nic niedbał ná słowá iey/ owfzem fię zmocniwłzy vczynił iey gwałt [oppressit ea] y leżał z nią. BibRadz 2.Reg 13/14, Judith 19 arg, 2.Reg 13/12; BielKron 23; Stuprum virginis, Vczinić gwałt dzieweczce/ pánnie. Mącz 424a, 122b, 279a; RejAp 106v; Czytay co fie sítało Tárquiniufowi krolewicowi w Rzymie/ co był oney poczciwey żenie Lukreciey gwałt vczynił/ iáko był łzpetnie zelżon y z wielką lekkofciá y s páńftwá wygnán. RejZwierc 34, [203]; StryjKron 406.

*Wyrażenia:* »gwałt panieński, pannie, panny, białychgłow, niewieści« = stuprum virginis Modrz (5 : 1 : 1 : 2 : 1): WSzytki krzywdy álbo wyłtępki [...] ofobliwie záłtępowánia ná drogách/ náiechánia ná dom/ gwałtty [!] Pánieńskie/ Burgrábiá łádzi GroicPorz i4v; Ten też karał Rycerzá fwoiego o gwałt niewieści/ tym obyczáiem BielKron 153v; OrzQuin Zv; ModrzBaz 53, 84v; bo inákłza folennitas, kiedy o gwałt białychgłow, inákłza kiedy o zábićie powołuiá SarnStat 709, 203, 494, 626, 643 żp.

*Szereg:* »wszeteczeństwo a gwałt« (1): Iż ktoby fie thákiego fwowolnego wfzeteczeńftwá á gwałtu dopuścił/ áby mu były oczy wyięte. Trefiło fie ná iego nieszczęfcie/ iż fyn iego [...] wziął gwałthem mężowi żonę. RejZwierc 34.

**α.** *W funkcji przysłówka:* »gwałtem« (13) : nákoniecz włádziwłzy fie ná to/ áby mylli fwey vczynił dofyc/ by też y gwałtem [...] ile mocy miał/ tyle iey nád niebożátkiem vzył/ ále przedfię żadną miárą przewieść nic niemogł. GórnDworz Bb3.

*Fraza:* »poczciwość gwałtem wzięta jest« (1): LVkrecią mię zwano/ w Rzymiem fie rodziłá. A iż mi ma poczciwość gwałtem wzięta byłá/ Przez cię/ zły krolewicze/ to com nie ták drogo Szácowáłá/ fwá włáfná krew przelałám frogo. KochFrag 40.

*Zwroty:* »gwałtem poniewalać (a. poniewolić)« [szyk zmienny] (2): Bili thefz przy nym wlyubinyv gdi wkarczmye dzyewączką gwałthem łfobye na vczinek czyelełfny ponyewolill LibMal 1546/111v; BielKron 156v.

»gwałtem uczynić, poczynąć« (1 : 1): ZapWar 1533 nr 2407; Iefliby też chciał [król Ferdynand] co gwałtem femną poczynąć/ co zá czeńc otrzyma/ gdy dziećię łzołte w pieluchách rokwieli BielKron 311.

»wziąć, brać (a. pobierać), wzięta gwałtem« [szyk zmienny] (5 : 2 : 1): UstPraw B2 [2 r.]; Sam thefz Loktek dziewki y mężátki gwałtem ku fwey lubości pobierał BielKron 368, 391v; RejPos 343; RejZwierc 34, 55v; KochFrag 40.

*Szeregi*: »gwałtem, nad prawo, a nad przyzwolenie« (1) : Abo iefliby też kto potkał dzyeweczkę dobrowolnie chodzącą po polu/ á wzięby ją gwałtem nád práwo á nád przizwolenie iey [...]/ niechay będzie śmiercią vmorzon. *RejPos* 343.

»przez wolej, gwałtem« (1): anym vczynkv czelesznego przesz wolej yey gwałthem w karczmye [...] vczynyl *ZapWar* 1533 nr 2407.

2. *Siła, moc, wielki napór czegoś; magna vis, violentia Cn* (54) : *RejWiz* 89v; *SienLek* 147; Dáchy fie od ftrzał ieżą ze wízech ftron nátknionych. Ledwo mocna ftrzymá gwałt kłótká bram zámknionych. *StryjKron* 105.

*gwałt kogo* (4): A gdy przyśfedeł do ftopniow/ tráfiło fie iż był niesion od fluzebnych dla gwałthu wżego ludu [*propter vim populi*]: bo íflá zá nim wielkość ludu/ krzyczác *Leop Act* 21/35; A ták oni widząc moc Krolewską y gwałt [*impetum Vulg*] woýfká iego vftąpili przed nimi. *BibRadz* 1.*Mach* 6/47; *OrzJan* 80; *WujNT Act* 21/35.

*Wyrażenie przyimkowe*: »przez gwałt« = *silnie, mocno* (1): A któż ci milfzy/ króm páná? iefli go téż znamy. (-) Nierádábym: cóż potym? przez gwałt mię to pali. (-) Cóż zá rzecz? y któż wždy ieft: á on nas téż znali? *GostCast* 30.

*α. W funkcji przysłówka*: »gwałtem« = *przy użyciu siły; silnie, mocno, zapalczywie; violentem Calep, Cn* (31) : Liżká gdy fie w sieć tráfiłá/ Zá ogon fie vwięziłá: Ale by żywá oštálá/ Aż ogon gwałtem wrwálá. *BierEz* H4, R4; Ieftliby fie zařrupiło/ tedy ftrupu nie oddzieray gwałtem/ ale warz flaz w wodzie/ á w tym rozmaczay gębkę á przykładay na ftrup aż zmięknie. *FalZioł* V 71v; Abowiem czařu picia duch nie może z gardła wychodzić, przeto fie gwałtem wzgorę ciągnie *GlabGad* B5v; Ztąd téż ieft przyczyna czemu ribie ikri trzeřzczą gdy ich włipie na ogien, Iż w nich iefth wiatr takowy który ogien zagrzewaiąc rozpufzczá á tak z nich gwałtem wypádzá. *GlabGad* H7v, H7v, I8; *RejJóz* D3v; *MurzHist* Q3; *RejWiz* 149; *BielKron* 21v; *Infrico, Wdrápuyę/ Wcieram. Oportet vehementiam adhibere in infricando, Muśi gwałtem wetrzeć. Mącz* 136d; *SienLek* 31v; *GórnDworz* F7, Gv, I5; *RejZwierc* 167; *ModrzBaz* 52 [2 r.]; *CzechEp* 366; *NiemObr* 13; *ReszList* 176; *GostGosp* 44; Gdy podrořł, á vczyc fię gwałtem nie chciál w řzkole, Słátem go do roznych źiem y ná zacne mieyřcá: Ale y ztąd pociechy nieodniořtem řadney. *CiekPotr* 11; *SiebRozmyřl* D3v; *SkarKazSej* 682a; *SzarzRyt* A3v.

~ *W charakterystycznych połączeniach*: *gwałtem chcieć* (2), *ciągnąc się, domagać się, dopierać, mowić, przeciwieć się, przedawać, (prze)drzeć się* (2), *przycisnąć (cisnąć) się* (2), *przypádzáć, rozrywáć, sadzić się, upařć, walić się, wetrzeć, wiedzieć, wychodzić, wypádzáć, zatrzymać.*

*W przen* (4) : Bo ty křięgi X.K. nie wabią do řiebie cżłeká řpokoynego: [...] ále prawie od řiebie iákoř náporřád gwałtem odpycháią *CzechEpPORz* \*3v.

*Zwrot*: »gwałtem wydzieráć się, wytargnáć« (2 : 1): *RejPos* 248; *PowodPr* 77; Trzebá tedy y Chřeřćijáninowi/ który fię gwałtem řwiátu wydzieráć muśi [...] wielkiew prace/ y długiew. *LatHar* [249].

*Szereg*: »poniewolnie a gwałtem« (1): iefli cnotę řpełná chowáć/ á dobrowolnie zle nie czynić/ y Páná nie frářowáć/ czy thylko dla řtráchu á dla męki poniewolnie á wielkim gwałtem wydzyeráć fie s tego. *RejPos* 248. ~

**a. O sile zjawisk przyrody, natury (13) :** *LubPs* X5v; Piŕze dáley Cromer/ iŕz ci Włofzy y Rzymiánie/ álbo gwałtem niepogodnych wiatrow przybili ŕie w ty brzegi Zmodŕkie *StryjKron* 70.

*W przen [czego] (1) :* A toŕz ieŕt groblá odemnie przerwána/ którá mię przedtem od gwałtu powodzi a wyléwaniá okrutnego/ ŕzczyca *MurzHist* L2.

**α. W funkcji przysłówka:** »gwałtem« (10) : A z niebieŕkich obłokow gwałtem wodá płynęła. *LubPs* gg6; *BielKron* 283; Abowiem yako młodziuchnym ŕzczepeczkom tycze bywayá przywiązowane/ aby álbo dla ŕwey włafney ŕlaboŕci/ albo nieyakim gwałtem wietrznym/ ku krziwoŕci a garbatoŕci ŕie nieŕkłaniali *KwiatKsiąŕ* Dv; *StryjKron* 26; *ArtKanc* K15v; Tám Narew leŕna [...] Z práwego brzegu czárne wiery toczy/ Kieruie wiŕłę gwałtem iá poŕzewo/ Pędzi ná lewo. *KlonFlis* F4; iáko z dŕiálá ŕmiertelnego Kámień/ płomieniá gwałtem ŕiárczyŕtego Z hukiem wypárty/ iáko przez wiátr rzadki Leći przez ciálá/ dáiac im vpadki. *SzarzRyt* Cv, A.

*W charakterystycznych połączeniach:* gwałtem pędzić (2), płynąć, skłaniać się, szumieć, wywrocic, zebrać się; gwałtem wiatrow; gwałtem silnym, wielkim, wietrznym; gwałtem wyparty.

*Szereg:* »nawałnością a gwałtem« (1): Iŕz oto ledá kiedy przydzie dzień Páńŕki iáko złodziey/ w kthory niebioŕá wŕzytki/ wielką nawałnością á wielkim gwałtem przeminá *RejPos* 6.

*W przen (1) :* Gdym ŕię był máło w ŕzczeŕciu [!] poczáł [!] vczyć pływác. Więdzem tráfił ná byŕtre co mię ták porwáło/ Gwałtem ŕilnym ŕe mi ŕię pokrzepic nie dáło. *CzahTr* Cv.

**b. O nasileniu, intensywności procesów organicznych (2) :** abowiem natura gdi poczuie wnątrŕz one przeciwná rzecŕz tedy chczac iá przemoc poruŕza ŕie z wielkim gwałtem, w ktorim gwałcie y niemoc ŕie przeriwa *GlabGad* K7v.

**3. Wielka ilość, mnóstwo [czego] (3) :** *PaprPan* L2; Iáko/ gdy ŕtrách woienny záŕzumi/ gdy gwałt chorob powietrza morowego przyłęŕe/ gdy dłuŕo trwáiacá ŕuchoŕc zboŕu odwilŕziáiacy ich ŕywnoŕci nie vŕczy/ [...] tedy ŕię ná ten czás do Bogá vciekáia *CzechEp* 87.

*Szereg:* »gwałt a wielkoŕc« (1): chociaŕ ŕie bronili męŕnie/ [...] wŕzakoŕz iŕz gwałt/ á wielkoŕc ludzi byŕlá/ á tych byŕo ná bacie bárzo máło/ przegrác muŕieli. *Górndworz* Y7v.

**4. Przymus, zmuszenie do czegoŕ (111) :** *RejPos* 332; A ieŕliŕz którŕy coby rozumiał/ áby człowiek wolny y poczcíwie národzony miał mieć inŕzy gwałt/ którŕyby go przyciŕnął do poŕługi iákiéy dobréy/ nád wŕtyd y ŕromotę zá iáki zły wyŕtępek? *OrzJan* 68, 68.

*gwałt czemu (44):* Vpor wyełki gwałt przyrodzeniu. *RejWiz* 8v marg, Dd3v. Cf *Zwrot*.

*W charakterystycznych połączeniach:* gwałt niewolniczy, poczcíwy, wielki (9); gwałt ciału, przyrodzeniu (w przyrodzeniu, przypadkom przyrodzenia) (19), rozumowi, skazaniu, sobie (w sobie) (11), srogoŕci, (swej) woli (2), ŕywotowi (3).

*Zwrot:* »gwałt uczynic, (u)dziaŕac« [w tym: komu, czemu (42)] [szyk zmienny] (44 : 2): a ktorŕy téŕz laŕkawiéy ij miłofierniéy ŕie má niŕli gniewá/ ktorŕy téŕz łám łobie gwałt częŕto dzialá/ a ciało ŕwoie zupełnie duŕfny poddáwá. *Opecŕzyw* 191v, 9v; Y zaŕby on prze ŕwoy gniew miał gwałt vczynic miłofiernie<sup>mv</sup> przyrodzeniu ŕwe<sup>mv</sup> *RejPs* 113, 116; A ták moy miŕy brácie/ ielcŕze z młodu w łobie/ Czŕyn gwałt/ á niech cie márnie ten áfekt nie ŕkrobie. *RejWiz* 192v, 8v, 62, 81, 129v marg, Cc4v; *RejZwierz* 143; Nullum facis modum, Zadny miáry w łobie nie maŕz. Czŕyniŕz łobie gwałt. *Mącz* 113c,



228c; *RejAp* 168v, 169; *GórnDworz* Ff6v; *RejPos* 150v, 201v, 202v, 332, Ooo2; *RejZwierc* B2, B4, 4v, 12, 15 (18); *Oczko* 7; *SkarŻyw* 338; *ActReg* 135; *SiebRozmyśl* [A4]; *PowodPr* 16, 56; *KlonWor* 80.

*Szeregi*: »moc i gwałt« (1): áczkolwiek może być iáka moc ábo gwałt wnętrzny ábo zwierzchny/ ktoryby hánował członki ludzkie/ áby nie wykonały tego wšytkiego/ co wola chce ábo rofkázuie. *WujNT* 547.

»przymuszenie (a. mus) a (ani) gwałt« (2): Y musi to káždy człowiek zeznáć/ gdy źle czyni/ że to z vmyśłu á z woley swoiey czyni/ przymufzenia żadnego áni gwałtu od Bogá w łobie nieczuiąc. *WujJudConf* 65; *GórnTroas* 43.

**α.** *W funkcji przysłówka*: »gwałtem« = *wbrew czyjejs woli, możliwościom, naturze; przymusem* (57) : Iuż by mu nędznie przyźło żywota dokonać Bom ledwie wielkim gwałtem to na nim wymęczył Iż gi tu z nami posłał na garłom gi ręczył *RejJóz* O4v; Gdyż pán bóg wiele kroc napotępionych gwałtem wymágá/ prawdziwé świadeftwa/ o maieftácie/ o ísprawiedliwości i łádzie swoiem świętem iako i na Iudařzu to wymogł że i swoi grzech wyznáł *MurzHist* Q2v; my teř nieganiemy/ áni gwałtem żadnego/ ku małżeńftwu przyciágamy *KrowObr* 224v; Gdy iuż kto przyrodzenie gwałtem złomi w łobie/ A nie da tym przypadkom rofkázowác łobie. *RejWiz* 130v, 180; *OrzRozm* Q2v; *KwiatKsiąż* F; Vi lachrymam exprimere, Gwałtem łzy z oczu wycińác. *Mącz* 321a; *OrzQuin* Aa3; *RejAp* 100; *RejPos* 75, 186v, 248, 306v; *BiałKat* 303v; *RejZwierc* 63; ktory wšyftki [Rzymiany] gwałtem ná to przywiodł/ áby zálie tę íprawę ná fie wzięli/ ktorá im przodkowie ich zoftáwili nápiřaná w kfięgi *BielSpr* 3v; *ModrzBaz* 67, 94; Niewiém co łžey/ czy w łmutku iáwnie záłowác/ Czyli łye z przyrodzeniem gwałtem mocowác. *KochTr* 3, 4; ále teř y łam Auguřtyn/ od Fauřta Mánicheuřzá gwałtem przypárty/ wyznác teř muřiał *CzechEp* 282; *GórnRozm* A3; Gwałtem mátko zádzierz płác/ musi ířć ład boży/ Bo ciężki žal/ łam łobie kréfu nie záložy. *GórnTroas* 54, 41; *GrabowSet* L2v, N4, N4v, Q; ále mię wabi y ciágnie moc y dobroć twoiá do ciebie: y gwałtem mię pędzi nędzá moiá o pomoc do ciebie. *LatHar* 219, [249], 269, 536; Nogá nielutořciwey řmierci podeptány. Pytařz przecz ták nadobny kwiáteczek/ ku wiořnie Gdy drugie kwiátki rořná/ z nowu niewyrořnie? Płomienie febry ciężkiew/ ktore go paliły/ Te mu tę łmutná łákę gwałtem záfuřzyły. *SzarzRyt* D2.

*W charakterystycznych połączeniach*: *gwałtem ciágnać (przyciágac)* (3), *czarowác, dać, dokupić się, jeřć, mocowác się, obrac, odrařac, odrywác, odtargnion, odwodzić, pędzić* (2), *porwác, porownawác się, przelomic (złomic)* (2), *przerařac, przyparty, przypisowác, przywieřć, tykać się, unosić, wbić, wlec* (2), *wycisnąć, wymagać, wymęczyć, zadzierzeć, zasuszyć, zařlepić, zatrzymác, zwieřć; gwałtem uprzejmym, wielkim* (2).

*Zwroty*: »(jakoby) gwałtem czynić« (2): á ná drugá łtronę zálie/ kiedi fie kto s czym łamie/ á iákoby gwałtem to czyni/ przykro ná to káždemu pátrzyć/ á w mowie łluchác *GórnDworz* E7, E7v.

»gwałtem przymuszac (a. przymusić), niewolić (a. przyniewalac), przymuszony, niewolon« = *vi et necessitate coactus* *Mącz* (9 : 2 : 4 : 1): Xięřa Capituli Pořnanřkei veřpołek y ł bifkvpem/ niewiem iakim dvchem nadchnieni/ y pobvdzeni/ chcieli mię gwałtem przymvřić/ naczięřke przifięgi *SeklWyzn* 4; Obaczył Krol że go bárzo nálegáli: onym gwałtem przymufzony [*in eum vehementer, et necessitate compulsus*]/ wydał im Dánielá. *Leop Dan* 14/29; *BibRadz Ex* 6/1, *Matth* 5/41; *Mącz* 499b; *RejAp* 44 [2 r.], Ee3v; *RejZwierc* 170v; Zakon zář Moyřeřřow piřány/ ten nie

pátrząc tego/ gwałtem práwie przyniewalał tych/ ktorým był podány *CzechRozm* 89v; *PapriPan* Aa3; *CzechEp* 13, 85; *NiemObr* 134; *KlonKr* A2; *VotSzl* E3v.

»gwałtem wycisnąć, wyciśniony« (1 : 1): A nie tylko gwałtem wyciśnione<sup>80</sup> nabożeńtwa Bog nie lubi: ále fię y w takich nie kocha/ ktorzy tylko z namowy ludzkiej [...] do nabożeńtwa przyftępią. *NiemObr* 14; *OrzJan* 107.

*Wyrażenie*: »uprzyjmim [= *silnym*] gwałtem« (1): On wziąłwzy tak haniebną a ftrafzliwą rzecz/ czały nocy niefpał nieboráczek/ Wszakze iednak vprzyimięm gwałtem wolei Bożyi mieśca niedał/ iako się trudno tęmu vhamować/ który się rás Diabłu wmoc okrutną podá *MurzHist* D2.

*Szereg*: »mocą i gwałtem« (2): I owłzem [*papież*] wierne flugi Boże mocą y gwałtem/ ná to ciągnie y przywodzi áby fnim welpólek Dijabła/ nieprzyiaćielá duźnego chwalili *KrowObr* B4, 203v.

5. *Postępowanie wbrew przyjętym normom prawnym lub moralnym* (16) : ácz tego drudzy niechwalili/ ná fpracowanego mężá álbo ránnego/ pulzczáć mężá fwieżego/wielki to gwałt/ wżákze fie tego wáżył Skánderbeg *BielKron* 242v.

*gwałt czemu od kogo* (1): Będzieli Królestwu od Królá fwégo gwałt/ ma gotową vćieczkę do Káplaná tego/ przez którého Bóg dał Królestwu Królá. *OrzQuin* S2.

*W charakterystycznych połączeniach*: *gwałt miłosierdziu, prawu* (3), *rzeczy, sprawie, sprawiedliwości, wyrokowi*.

*Fraza*: »dzieje się gwałt [czemu]« (2): Ktoż tego niebaczy/ iż zá vczynieniem gwałtu iednemu obywatelowi/ dzieie fię gwałt práwam wżytkiej Rzeczypóspolitey służácem [*leges violatas esse*]? *ModrzBaz* 77v; *SkarKazSej* 701a.

*Zwrot*: »gwałt (u)czynić [czemu]« [*szyk zmienny*] (8) : vlitowawfi fię go potim chciales gi był miłófcowie wyzwolic: a izes nie raczył vczinic gwałtu wyrokowi fwemu nielza było iednos raczył tu na fwiat ze flac fy na fwego *RejPs* 164v; *RejKup* dd4; *Leop Is* 10/2; *RejPos* 350v; *SarnStat* \*6v; *SkarKaz* 382a; *SkarKazSej* 701a *marg*, 707a.

*Szereg*: »niesprawiedliwość i gwałt« (1): wielka fię niespráwiedliwość dzieie/ y gwałt wielki świętým práwom duchowným y świeckim. *SkarKazSej* 701a.

**a.** *W funkcji przysłówka*: »gwałtem« (2) : Sędzia krzywy/ łákomy/ który ftronę trzyma: Ledá Dubium fię więc/ ledá flówká/ ima: Náćiąga Práwo gwałtem: Choćia świeći iásnie Słońce/ v złego Woytá y w południe gáśnie. *KlonWor* 80.

*Zwrot*: »gwałtem gwałcić« (1): A wždy ták trwamy/ á ták tego mocnie bronimy/ á práwie fię z nim w ręcz fwárzymy/ á vporným gwałtem gwałćimy poftánowienie fwięte iego/ y wolá fwiętą iego *RejPos* 230.

**a.** *Profanowanie, obrażanie* (2) : áby fię też tho nie wypełniło nád miáftem iákim przednieyřzym fwiátá tego/ y nád kofciołem iego/ iefliże Pan obaczy w nim iáki gwałt imieáiu [!] fwemu *RejPos* 260v, Ooo5.

6. *Ciężkie położenie, nagła potrzeba, mus, ostateczność, konieczność* (18) : *BielKron* 376v; tedy iefliżeby potým nieiaka trudność wrzeczách znaglá przypadła/ tedy natychmiaft bywaią przełomięni/ abowiem zadnego przeciwnego gwałtu nieumieią áni mogá znośić. *KwiatKsiąż* M2v; A przetoż/ áby w zbytek ktora s nich [*jasna żólc*, *czarna żólc*] niewyřzlá/ á niemocy álbo y śmierći ciálu nieprzynioflá:

potrzebno ich wściegąc/ miarą: á ielliby gwałt był/ tedy y lekarftwy. *SienLek* 41v; *RejPos* 211; *RejZwierc* 188; *BielSpr* 33; Cárzykowie gwałt widząc/ wnet z fwymi Murzámami/ Wyfádzili fie wzytką mocą/ naprzod lámí *StryjKron* 702, 752; *ActReg* 30; Tyś go w fráfunku ćiefzył/ tyś gdy gwałt bywał Ręką fwą z poyśrod go lwow frogich wyrywał *RybGęśli* D3.

*gwałt komu, czemu* (2): ábychmy w tym zówichrzeniu śwíatá tego/ Polakow ná fie nie iątrzyli/ y owfzem ielliby im był iáki gwałt/ ábychmy im byli podporą ták fkárby iáko ofobámí *BielKron* [332<sup>3</sup>]; *PowodPr* 60.

*gwałt na kogo, na co* (4): Owa iákořzkolwiek podał miáfto Miřtrzowi nie máiąc ná fie gwałtu żadnego. *BielKron* 418. Cf *Fraza*.

*W charakterystycznych połączeniach: gwałt jest* (5); *gwałt mieć* (3), *znosić; w gwałcie ratować*.

*Fraza*: »gwałt przychodzi, przypada [na kogo, na co]« (2 : 1): *BielKron* 428; *RejZwierc* 187v; A ielliby tákowy gwałt/ pod czas odiázdu nářzého ná R. P. przypadł/ którémuby fie ináčzý odeprzec nie mogło/ iedno pořpolitym ruřeníem *SarnStat* 133.

*Wyrażenie*: »gwałt ostatni« (1): Bo kiedyż wždy W.M. to zdrowie fwoie y tę wolność obrónić chcecie? ielliz iéy teraz zániedbaćie? odpowiećie mi W. M. podobno/ że w ten czas/ kiedy gwałt oftátni będzie. *OrzJan* 68.

*Szereg*: »gwałt ani potrzeba« (1): Kázimierz Opolńkie y Bytomńkie Kfiązę nie máiąc gwałtu żadnego áni potrzeby [...] poddał fie y wczýnił Manem kroleřtwu Czelkiemu wacłfawowi. *BielKron* 367v.

7. *Pořpiech, szybkość; impetus Mącz* (11) : Fluctus, Welny ná wodzie Też Szturm álbo řzum powietrzny. Metaph. per Impetu, Multitudine et Moesticia, Miáfto gwałtu/ Szturmu y řmutku. *Mącz* 131c, 295d.

*Wyrażenie przyimkowe*: »bez gwałtu« (1): A fkoro zás te konie do wozá zálóży. Tedy zafię tákifz cuk ku domowi fwemu/ Vbieżą bez żadnego gwałtu fiodłowemu. *CzahTr* L2v.

**α.** *W funkcji przysłowka*: »gwałtem« = *prędko, szybko, raptem* (8) : Ale katowie natychmiáft fie gwałte<sup>m</sup> k niemu rzucili/ ij ręce mu tak motzno okolo řlupa przywiązali *OpecŻyw* 125v; Ruo, Pádám/ Lecę, Gwałtem pádnę. *Mącz* 361c; *WerGořc* 230; *ArtKanc* I17v; *KmitaSpit* C

~ *W charakterystycznych połączeniach: gwałtem obalić, padać, przypaść, przyskoczyć, rzucić się, wyganiać, zburzyć się*.

*W przeciwstawieniu*: »pomału, powoli ... (nie) gwałtem« (2): á koń ma być nie fyty/ á nie morz go teř/ ále pomału z niego fádło wyganiay/ á nie gwałtem *SienLek* 190; *Oczko* 5v.

*Szereg*: »gwałtem a nieobacznie« (1): Abowiem kázda rzecz wważona przed tym iuř nigdy thák řtráfzna być nie może/ iáko tá kthora gwałtem á nieobácznie przypádnie. *RejZwierc* 171. ~

**8.** *Alarm, twoga; fides Cn* (26) :

*Zwrot*: »by na gwałcie wołać« (1): Pro Boha/ coř wždy dżiáłamy By ná gwałcie ták wołamy. Ieden przebog/ drugi rátá Wołá iákby ginął z śwíatá. *MWilkhist* C4v.

*Wyrażenie. praw.* »prawo gwałtu« = *prawo bicia w dzwon na alarm* (1): *SarnStat* 961 cf *Szereg*.

*Szereg*: »dzwonek albo prawo gwałtu« (1): Co byli Krákowiánié dzwonek álbo práwo gwałtu wtráćili, iáko w Kronikách nápiřano, to go tu zás wedle téy Conřtituciiéy poniękad rekuperowáli. *SarnStat* 961.

*W przen (1)* : Bo dobrzy fię ráduią kiedy vmrzeć máią/ A źli/ gwałt/ Strách/ y trwogę okrutną miewáią. *KořakCath* C5v.

*Wyrażenie przyimkowe*: »na gwałt« (10): *RejAp* 137v; Ná gwałt ktoby fię nie ftáwił/ tákże v grobley iáko v ognia/ winy nie przepuścić. *GostGosp* 144.

~ *Zwroty*: »na gwałt (za)(d)zwonić« (2): niźli Ráyce zeźli z zamku pośpolstwo zámknąwřzy brony ná gwalth dzwoniło/ gdzye fię wiele zbroynego ludu zeźło. *BielKron* 393v; *Vocare ad arma* Ná trwogę zátřebić/ álbo w bęben vderzić/ ku bitwie ná gwałt zázwonić. *Mącz* 16b.

»na gwałt (za)wołać, wołanie« = *evocare ad arma Mącz* [szyk zmienny] (2 : 1): Maurus chodził po mieście wołaiąc ná gwałt/ zowąc nas rozbojcy. *BielKron* 453v; *Mącz* 505a; *CzechEp* 94.

»zbiec się (a. bieżeć), zebrać się by (a. jako) na gwałt« [szyk zmienny] (2 : 1): zebrałfy fię by ná gwałt álbo ná ogyeń/ runęli fię ná nye vmyřlem tym/ áby ye byli pobili. *GliczKsiąż* H7, H8; á iáko ná gwałt do ognia/ ták do tego bieżał. *GostGosp* 158. ~

**a.** *W funkcji wykrzyknika*: »gwałtu« (13) : Gwałtu/ gwałtu řášiedzi/ niechcećieli moich Ścian y dáchow rátowác/ rátuycie wźdy řwoich. *KlonWor* 42.

*Zwrot*: »gwałtu (za-, z)wołać« = *wołać o pomoc; ostrzegać przed kimś lub czymś, wskazywać na niebezpieczeństwo; fidei publicam postulare, fidei implorare Cn* [szyk zmienny] (11): *ZapWar* 1510 nr 2074; Powyada ze theřz myeli wolya gořpodinya řwoyą wthorunu spyenyedzi zabicz y bilibi tho vczynyli alye gwalthu naneye zawolala y vczyekli *LibMal* 1547/128v; *RejJóz* A3v, C3v, F8; *OrzRozm* H3; ktory gdy gwałtu záwołał wiele ludzi pobudził. *BielKron* 393v, 418; Wřpomnicie nato ze řlawni prodkowie [!] wałzi o mnieiřze krziwdi na Krole Pani řwe gwałtu wolali *PaprUp* K, B4v, L2v.

\*\*\* *Bez wystarczającego kontekstu* (2) : *Vis* [...], Siła/ moc/ mocnořć/ niekiedy gwałt/ nawáłnořć/ teź wielkořć. *Mącz* 499b; *Calep* 1126b.

*Synonimy*: **1.** bezprawie, drapiestwo, insolencyja, przemoc, rapt, rozbicie, rozboj, ucisk, złupienie; **2.** moc, popędliwořć, siła; **3.** mnořtwo, moc, siła; **4.** mus, przymus, przymuszenie; **5.** a. pokalanie, profanowanie; **6.** potrzeba; **7.** nagłořć, pośpiech, prędkořć; **8.** trwoga.

Cf **GWALCENIE**, [**GWALTOWNICTWO**], **GWALTOWNOŘĆ**